

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
FACULTATEA DE ISTORIE
ȘCOALA DOCTORALĂ

**Între internaționalism sindical și corporatism
național: direcții și forme de organizare
muncitorească în spațiul românesc (1921-1947)**

TEZĂ DE DOCTORAT
- Rezumat -

Conducător științific
Prof. univ. dr. Lucian LEUȘTEAN

DOCTORAND:
Dan-Alexandru SĂVOAIA

Iași
2020

Cuprins

<i>Lista tabelelor</i>	1
<i>Lista abrevierilor</i>	2
Introducere	5
Cap.1. Delimitări conceptuale	23
1.1.Sindicalism	23
1.2.Corporatism	31
1.3.Tripartism și politici sociale la nivel internațional	40
Concluzii	50
Cap.2.Standardele internaționale de muncă și realitățile societății românești	52
2.1.Dezvoltarea politicilor sociale	52
2.2.Aspecte economico-sociale	58
2.3.Reprezentarea politică	62
2.4.Starea de asediu	65
2.5.Din realitățile României interbelice	71
Concluzii	84
Cap.3. Dimensiunea sindicală a organizării muncitorești	86
3.1.Premise și cadrul legislativ	86
3.2.O singură mișcare, mai multe tactici	91
3.3.Dificila (re)organizare sindicală	95
3.3.1.Sindicatele, între consiliu și comisie (1921-1923)	96
3.3.2.C.G.S.U sau C.G.M.? Suprastructuri în căutare de membri (1923-1926).....	102
3.4.Sindicatele și rațiunea lor de a fi	110
3.4.1.Centralizarea: o necesitate stringentă	110
3.4.2.Ajutoarele acordate membrilor	114

3.4.3.Problema ajutorului de șomaj	117
3.4.4.Ziua de lucru de opt ore și problema respectării legislației sociale	122
3.5.Dificila relație dintre C.G.S.U. și C.G.M.	126
3.6.Abordarea independentă- un rezultat al competiției dintre reformiști și revoluționari?.....	136
Concluzii.....	138

Cap.4.Dimensiunea corporatistă a organizării muncitorești141

4.1.Camerele de muncă.....	141
4.1.1.Comitetele de conducere ale camerelor și corpul electoral al „muncii”.....	146
4.1.2.Venituri și activități.....	152
4.1.3.Reprezentarea muncii în forurile superioare.....	154
4.2.Extrema dreaptă și contrareacția naționalistă de organizare muncitorească.....	159
4.3.Lungul an 1938 și modificările ulterioare ale structurilor de organizare muncitorească	164
4.3.1.Breslele	166
4.3.2.Frontul Renașterii Naționale și reprezentarea parlamentară	173
4.4.1940 și munca în vreme de război	177
Concluzii	182

Cap.5. Reîncadrarea și redefinirea structurilor sindicale (1944-1947).....185

5.1.Contextul internațional.....	185
5.2.Reorganizarea sindicală în spațiul românesc	188
5.3.Sindicalizarea sectorului administrativ și problema generală a epurăției.....	196

5.4. Relația partide-sindicate și chestiunea alegerilor sindicale.....	199
5.5. Anul 1947 și consolidarea structurilor sindicale	202
5.5.1. Contextul unui document edificator	204
5.5.2. Alegerile sindicale din 1947 și structura C.G.M.	207
Concluzii.....	213
Concluziile cercetării	216
Anexe	221
Bibliografie	227

În timp ce în mediul anglo-saxon domeniul istoriei sociale a muncii a cunoscut în ultimele decenii o serie de re poziționări care au plecat de la o perspectivă considerată acum *veche*, au șovăit în jurul unei *noi* abordări și au ajuns într-un final să exploreze dimensiunea globală a temei, în spațiul românesc această direcție de cercetare rămâne una slab conturată, fiind parcă demodată dinainte de a se forma. Această situație dă însă semne timide de schimbare în ultimii ani, existând câteva demersuri noi de cercetare în acest sens. De altfel, și lucrarea de față aspiră să contribuie la dezvoltarea acestui domeniu de cercetare, orientându-se către o recuperare, prin prisma unei perspective instituționale, a principalelor forme și direcții de organizare muncitorească care s-au afirmat în spațiul românesc în perioada 1921- 1947.

Lucrarea de față este animată în subsidiar de perspectivele propuse de diferiți autori, precum Kenneth Jowitt¹, Cornel Ban² și Bogdan Murgescu³, abordând problema formelor de organizare muncitorească din spațiul românesc prin prisma conceptelor de *dependență* și *dezvoltare*. În acest sens, termenul de *dependență* ilustrează situația Țărilor Române în raport cu societățile occidentale începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când, prin adoptarea unor instituții și al unui limbaj liberal, acestea deveneau astfel *inteligibile* și *identificabile* țărilor din Apus în relația cu acestea. Astfel, după cum aprecia K. Jowitt, dependența a constituit consecința

¹ Kenneth Jowitt, „The sociocultural bases of national dependency in peasant countries”, în Kenneth Jowitt (ed.), *Social change in Romania, 1860-1940: a debate on development in a European nation*, Research series (University of California, Berkeley. International and Area Studies) no. 36, Institute of International Studies, University of California, Berkeley, 1978.

² Cornel Ban, *Dependență și dezvoltare: economia politică a capitalismului românesc*, Tact, Cluj-Napoca, 2014.

³ Bogdan Murgescu, *România și Europa: acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Polirom, Iași, 2010.

adoptării necesare, dar premature, a unui format politic pentru care nu exista o bază socială bine definită⁴.

De cealaltă parte, conceptul de *dezvoltare* face referire atât la aspectele economice, cât și la cele ale dezvoltării sociale. În concepția lui Cornel Ban, aceste trăsături vizează mecanismele „tranziției extrem de lente a României de la economia preponderent agricolă la cea bazată pe industrie,” dar și „tranziția de la societatea lipsită de drepturi sociale (la sănătate, educație, protecția muncii etc.) la cea în care aceste drepturi încep să fie instituționalizate pentru a fi accesate în mod universal pe teritoriul statului”⁵.

În acest cadru, lucrarea noastră, deși nu într-un mod direct, surprinde o serie de raporturi de dependență situate pe mai multe planuri în ceea ce privește formele de organizare muncitorească: pe de o parte, plecăm de la o premisă conform căreia statul român se raporta la țările din Occident și la organizațiile internaționale (Liga Națiunilor și Organizația Internațională a Muncii, prin extensie) în procesul său de edificare a politicilor sociale. Pe de altă parte, un alt raport identificabil de dependență este cel al formelor de organizare muncitorească în relație cu politicile adoptate și implementate de statul român, acestea din urmă trasând cadrul în care cele dintâi puteau să funcționeze. Concomitent, aceleași organisme, în măsura în care statul permitea acest lucru, își ghidau activitățile după obiectivele și tacticile promovate de diferite organisme internaționale în care statul era sau nu implicat (Organizația Internațională a Muncii, Internaționala Sindicală de la Amsterdam, Internaționala Sindicală Roșie, Federația Sindicală Mondială).

De ce o istorie a formelor de organizare și nu doar o istorie a sindicalismului muncitoresc? Această opțiune se bazează pe o serie de

⁴ Kenneth Jowitt, *op. cit.*, pp. 20-21.

⁵ Cornel Ban, *op. cit.*, p. 14.

realități care nu pot fi evitate. O primă dintre acestea este aceea a categoriilor profesionale existente în România interbelică. Deși natura și delimitarea acestora s-a conturat într-un mod ceva mai coerent după mai bine de un deceniu de la Unirea din 1918, nivelul dezvoltării economice a României e cel care trasa anumite direcții generale între un sector dominant agrar și altele, mai timide, ale industriei și comerțului. În cadrul acestora, pozițiile erau dintre cele mai diverse, micul și marele industriaș sau comerciant erau adesea în tabere diferite sau paralele, intrând concomitent în interacțiune cu categorii profesionale relativ noi, cele ale salariaților, ipostaziați de muncitorii manuali și cei intelectuali (funcționarii particulari). Dat fiind acest tablou pestriț, și formele de asociere luau diferite forme, mai mult sau mai puțin ancorate în structurile specifice relațiilor economice orientare către capitalism.

Totodată, natura precară a surselor disponibile a necesitat o re poziționare a cadrului analitic, încercând astfel să transcendem eventuale predispoziții ideologice la care ne-ar fi limitat o abordare concentrată pe o singură formă. Astfel, matricea pe care s-a construit analiza noastră este una din sfera științelor politice, expusă acum câteva decenii de Gregory Luebbert⁶, cu privire la patru categorii ideale ale formelor de organizare a forței de muncă în această regiune în perioada interbelică. Cele patru tipologii (pluralistă, autoritară, social-democrată, dictatura tradițională)⁷, ne permit astfel să integrăm într-o analiză coerentă forme de organizare și reprezentare cu origini și obiective diverse, de la forma voluntară a sindicatelor și a aspirațiilor acestora, la sistemul atotcuprinzător al camerelor de muncă controlate pe linie guvernamentală și până la breslele muncitorești

⁶ Vezi Gregory M. Luebbert, „Social Foundations of Political Order in Interwar Europe”, în *World Politics*, vol. 39, nr. 4, iulie 1987, pp. 450-451.

⁷ Aspect pe care îl dezvoltăm în primul capitol.

animate de proiecte politice care căutau să substituie formele consacrate.

Fără a ne orienta către o reluare a istoricului legislației sociale în perioadă, lucrarea noastră își plasează totuși un pilon al cercetării pe diferitele măsuri legislative care au vizat organizarea și reprezentarea lucrătorilor (muncitori, funcționari particulari) de-a lungul timpului. Facem acest lucru nu strict în sensul expunerii principalelor prevederi, ci și în căutarea de a integra din punct de vedere politic, social sau economic adoptarea și implementarea acestora. Totodată, deși apreciem rolul dirigitor al diferitelor legi asupra cărora ne-am orientat în cercetarea noastră, nu putem să ometem faptul că unele dintre acestea nu și-au găsit întotdeauna transpunerea practică, la fel cum nu putem nega existența unor forme de asociere cu caracter informal, care nu au fost neapărat gândite în spiritul integrării în anumite șabloane legislative.

Delimitarea temporală a cercetării pentru perioada 1921-1947 este motivată, în principal, de obiectivele demersului nostru. Deși nu reprezintă nici pe departe momentul zero al sindicalismului românesc, anul 1921 constituie o adevărată piatră de hotar în evoluția mișcării prin prisma adoptării unei prime legi care reglementa un *modus operandi* între doleanțele muncitorilor organizați și angajatorii acestora, respectiv stat. În acest sens, după recunoașterea României Mari, răspunsurile la probleme privind unificarea legislativă (și nu numai) a provinciilor, dar și a dorinței de armonizare a tradițiilor sindicale din teritoriile istorice ale României constituie aspecte esențiale care au determinat evoluția organizațiilor în perioada interbelică.

Deși perioada vizată a fost marcată de multiple regimuri politice în care partidele au avut o influență oscilantă în evoluția cadrului social și legislativ al României, raportat la sistemul genevez mai ales în primul deceniu interbelic, organizațiile sindicale au fost o

parte a societății românești ce a trebuit să ofere răspunsuri și soluții nemulțumirilor și problemelor create de evoluțiile politice, economice (precum Criza economică din 1929-1933), fiind pusă în mod constant în poziția de a-și justifica existența în fața altor mișcări adresate categoriei salariaților (Corpul Muncitoresc Legionar), dar și de a-și păstra o coerență organizatorică în interacțiunea cu noi instituții ale statului, sau promovate de acesta (Camere de muncă, Judecătoria de muncă, bresle).

Din aceste considerente, analiza formelor de organizare muncitorească și a locului acestora în societatea românească este plasată în contextul dinamicii dintre internaționalismul sindical și corporatismul național, acesta din urmă fiind produsul unor încercări variate de a oferi soluții și mecanisme agreeate de stat în gestionarea relațiilor dintre muncă și capital. Astfel, cercetarea de față se raportează la termenul de corporatism în accepțiunea sa cea mai largă, în măsura în care acesta face referire la originea și experiența istorică a acestui fenomen de până la cel de-al Doilea Război Mondial.

Dacă în cazul sindicatelor ne raportăm la acestea ca la demersuri care căutau, sub diferite tactici, să îmbine principiul general al luptei de clasă cu înregimentarea legală a formelor de exprimare, dar și să susțină colaborarea la nivel internațional, în cazul celorlalte forme, ne raportăm la acestea ca la diverse încercări animate de ideile corporatiste de a integra categoriile profesionale în mecanismele și proiectele politice ale guvernelor, toate plasate într-un context strict național.

Cercetarea noastră se întinde până aproape de momentul proclamării Republicii Populare Române, moment care, deși nu explică pe deplin dinamica dintre formele instituționale corporatiste și cele sindicale, este totuși marcat de stabilirea unui șablon organizatoric și legislativ care a asigurat primatul sindicalismului, pe care s-a consolidat întregul mecanism adresat tuturor categoriilor

profesionale, nu doar cele ale muncitorilor, pentru mai bine de patru decenii ce au urmat.

Lucrarea nu intenționează să substituie sau, și mai inoportun, să desconsidere unele demersuri de istorie locală sau unele studii de caz punctuale. De altfel, în măsura în care sursele arhivistice vor deveni, poate, accesibile odată cu trecerea timpului, astfel de cercetări ar avea mai degrabă un caracter imperativ. În acest sens, lucrarea noastră încearcă să propună un cadru interpretativ nou, cu caracter general, care să sprijine justificarea unor astfel de demersuri.

Structura

În vederea formulării și creionării unor răspunsuri la întrebările ce ghidează acest demers de cercetare, lucrarea de față a fost structurată pe cinci părți. **O primă incursiune** o reprezintă încercarea de definire și încadrare a fenomenelor sindicale, și corporatiste în contextul internațional, orientându-ne și către rolul jucat de ideea unor politici sociale general valabile agreeate în noi mecanisme de reprezentare a intereselor salariaților, patronilor și ale guvernelor în noile realități politice, economice și sociale de după Primul Război Mondial. Aceste clarificări sunt de altfel necesare, nu doar pentru cadrul interpretativ al lucrării noastre, dar și pentru a justifica accepțiunea noastră asupra termenilor pe care îi uzităm.

Cea de-a doua parte a lucrării este dedicată contextului în care se plasează întreaga discuție cu privire la dinamica sindicalism-corporatism în perioada interbelică. Fie ca ne raportăm la nivelul dezvoltării economice și la categoriile sociale și profesionale aferente, sau la principalele caracteristici ale legislației sociale care trebuia să asigure cadrul de desfășurare a relațiilor de muncă, aceste aspecte nu pot fi dissociate de prevederile referitoare la reprezentarea politică sau de anumitele restricții inerente, în pofida libertăților declarate. Pentru a nu rezuma toate aceste discuții la nivelul unor expuneri sterile de

suprastructură, am considerat oportună introducerea unor intervenții care să releve anumite realități în care aceste idei și proiecte trebuiau să își găsească transpunerea practică. Astfel, această parte se orientează către trasarea contextului social-legislativ românesc de după Primul Război Mondial și evidențierea principalelor măsuri adoptate în materie de politici sociale în vederea reducerii decalajului de dezvoltare față de Occident, proces în care provinciile românești se înscriseră încă din a doua parte a secolului XIX.

A treia secțiune este orientată către forma predilectă de organizare și reprezentare muncitorească, cea a sindicatelor. După cum am arătat în lucrare, în pofida unor rădăcini comune determinate de considerații doctrinare, activitățile sindicale au fost marcate de o fragmentare accentuată, caracteristică influențată atât de factori exogeni, cât și endogeni. Identificarea principalelor direcții de acțiune sindicală și a elementelor definitorii ale acestora, s-a realizat prin raportarea la activitățile desfășurate în plan local, național și internațional, surprinzând astfel statutul lor de formațiuni voluntare aflate într-un continuă actualizare a obiectivelor, atât în raport cu autoritățile statului, cât și cu formele de organizare muncitorească active în plan european.

Cel de-al patrulea capitol este dedicat activităților din sfera corporatistă, ale căror trăsături s-au modificat în cursul perioadei interbelice. Cu origini în proiecte de reprezentare parlamentară a muncii, camerele de muncă au devenit entități care aveau dificila sarcină de a aduce laolaltă interesele lucrătorilor (muncitori manuali, funcționari particulari) cu cele ale meseriașilor, în contextul în care sindicaliștii aspirau la o reprezentare a muncii de pe linia muncitorească. Astfel, perioada anilor '30 a fost marcată de modul în care diferite forme de organizare și reprezentare au concurat în ceea ce privește atragerea și organizarea diferitelor categorii profesionale, dar și în gestionarea nemulțumirilor ce reieșeau din raporturile de

muncă. În acest sens, ne referim la forme de organizare muncitorească susținute fie de inițiative politice concurente (Mișcarea Legionară), fie de către stat, printr-un control guvernamental mai mult sau mai puțin pregnant, precum camerele de muncă sau breslele, toate acestea până când efectele declanșării celui de-al Doilea Război Mondial și-au pus în mod tranșant amprenta asupra lor.

Ultima parte a lucrării vizează procesul de reorganizare a mișcării sindicale din spațiul românesc după 23 august 1944, care a avut loc atât sub auspiciile convulsiilor politice din plan național, dar și sub influența unor tendințe preexistente în interacțiunile sindicale internaționale, bazate nu atât pe un consens la nivel doctrinar sau practic, ci mai degrabă girate de existența unui inamic comun. În analiza noastră, ne orientăm astfel către chestiuni ce țin de modificările intervenite la nivelul intern al mișcării, dar și la schimbările de registru în care aceste organisme trebuiau să își desfășoare activitatea.

Concluzii

Obiectivul lucrării noastre a fost acela de expune dinamica dintre demersurile sindicaliste și cele corporatiste în direcția organizării și reprezentării muncitorilor în perioada 1921-1947 în spațiul românesc. Astfel, orientarea către corporatism, ca formă de organizare a societății contrapusă viziunilor sindicaliste, ne-a ajutat să surprindem, într-o manieră diacronică, o serie de mutații generate de procesul mai amplu și de lungă durată de trecere de la o economie pre-industrială la una industrială. În tot acest timp, modificările care au intervenit sub raportul legiferării și respectării cadrului relațiilor de muncă au fost ancorate la procesele mai ample care se desfășurau pe plan european.

Ideea unor standarde internaționale de muncă, general valabile, a trebuit acomodată în plan intern cu realitățile economice. În

condițiile în care România a experimentat un proces lent de tranziție de la o economie pre-industrială la una cu note industriale ceva mai vizibile, țara noastră a ajuns în 1938 să aibă o forță de muncă industrială de 7% din populația totală a țării, în condițiile în care 25% din forța de muncă a țării a ajuns în acel an să fie angrenată în afara agriculturii. Acesta era tabloul în care, politicile sociale și de reglementare a muncii necesitau, cel puțin teoretic, un acord tripartit între stat, lucrători și patroni. Cu toate acestea, în condițiile în care categoria lucrătorilor industriali și comerciali a rămas una relativ restrânsă, și puterea lor de a-și impune doleanțele a fost una limitată, reprezentanții acesteia preocupându-se să vegheze respectarea legislației muncii adoptate gradual de-a lungul perioadei interbelice.

Astfel, atât o serie de factori interni, precum relația dificilă cu direcția revoluționară, sau numărul redus de muncitori, dar și o serie de factori externi, precum limitările legislative și cadrul coercitiv în care trebuiau să aibă de fapt loc reuniunile curente, au făcut ca organizațiile sindicale și liderii acestora să joace mai curând un rol reactiv, decât unul activ în edificarea politicilor sociale.

Tocmai de aceea, liderii sindicali reformiști au susținut ideea corporatistă a înființării camerelor de muncă, mergând astfel pe direcția unei *colaborări de clasă* în vederea promovării intereselor. Urmând exemplul austriac de la care se inspirau, acțiunile sindicale în direcția acestor organisme controlate de stat erau animate de perspectiva îmbunătățirii capacității organizatorice și de „cucerire” a unor poziții pe care ar fi fost dificil să le obțină în alte moduri.

Mai târziu, justificabilă atât doctrinar, cât și tactic, decizia liderilor sindicali de a se înregimenta în noul context politic al anului 1938 se dorea a fi o formă de a continua și de a îmbunătăți reprezentarea intereselor unor categorii profesionale slab integrate anterior în procesul de decizie asupra politicilor publice. Cu toate acestea, susținerea unor demersuri accentuat corporatiste a dus mai

degrabă la o reprezentare simbolică în organismele superioare de decizie, transformarea sindicatelor în bresle ducând la anularea formelor de organizare pe principii orizontale a muncitorilor și la înregimentarea lor pe structuri pe verticală.

Ulterior, organizarea sindicală din toamna anului 1944 s-a găsit într-o poziție de libertate fără precedent, numărul membrilor declarați eclipsând astfel orice statistică din perioada interbelică. Desfășurată într-o primă fază fără o lege care să reglementeze regulile de înființare, activitatea sindicală a pătruns toate categoriile profesionale, acțiunile căutând a fi gestionate de o comisie sindicală unită, agreată de social-democrați și comuniști.

Colaborarea dintre tabăra reformistă și cea revoluționară nu era întâmplătoare, ea realizându-se și pe fondul unor mutații intervenite și în cadrul mișcărilor la nivel internațional, care, animate de obiectivul unui inamic comun, au încercat, chiar dacă pentru o perioadă scurtă de timp, un demers unit care să reprezinte interesele *muncii* în organizarea postbelică a lumii (W.F.T.U).

Cu toate acestea, la nivel intern, liderii sindicali care s-au afirmat după 1944 nu erau cei consacrați în perioada interbelică, aceștia din urmă fiind marginalizați, atât de vechiul partid, și mai ales de simpatizanții comuniști. Această atitudine anunța astfel discreditarea vechilor lideri pentru decizia de a se fi alăturat proiectelor politice de după 1938. Dacă la nivel de suprastructură această situație s-a profilat rapid, la nivel local, lucrurile au fost ceva mai complexe, alegerile sindicale organizate în perioada 1945-1947 ilustrând interesele divergente ale membrilor, cât și tertipurile uzitate în acapararea acestora de către simpatizanții comuniști.

Bibliografie selectivă

I. Izvoare

1. Izvoare inedite

Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (ACNSAS) (București, România)

Fond Documentar

- dosar nr. 10996, dosar nr. 11738, vol. 10, dosar nr. 12682, vol. 2.

Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC) (București, România)

Fond Amintiri, memorii și însemnări ale unor personalități despre situația economico-socială și politică din România 1882-1972, (inv. 3086): dosar nr. 407, vol. I-II, dosar nr. 562.

Fond CC al PCR, Secția Cămară: dosar nr. 41/1945, 95/1945, 152/1945, 62/ 1946, 17/1947.

Fond CC al PCR, Secția Organizatorică: dosar nr. 26/1947, 85/1951.

Fond Confederația Generală a Muncii: rolă nr. 316.

Fond Consiliul General al Sindicatelor Unitare: rolă nr. 186.

Fond Direcția Generală a Poliției (DGP) (inv. 2350): dosar nr. 180/1938, 254/1939, 24/1942.

Fond Direcția Generală a Poliției (DGP) (inv. 2349): dosar nr. 61/1928, 95/1929, 59/1930, 24/1934, 252/1936, 284/1936, 104/1943.

Fond Ministerul Afacerilor Interne. Oficiul de Documentare și Studii Administrative: dosar nr. 236/1947.

Fond Ministerul Muncii și Ocrotirii Sociale (MMSOS): dosar nr. 17/1945, 395/1945.

Fond Ministerul Muncii și Ocrotirii Sociale, Oficiul de studii sociale și relații internaționale, (MMSOS OSSRI): dosar nr. 157, 160, 176bis, 209, 210.

Fond Președinția Consiliului de Miniștri – Serviciul Special de Informații (PCM SSI) (inv. 2379): dosar nr. 22/1933.

Fond Președinția Consiliului de Miniștri (1925-1958): dosar nr. 1171/1947.

Fond Uniunea Generală a Sindicatelor din România (UGSR): dosar nr. 1/1944, 2/1944, 1/1945, 1/1947, 4/1947.

Arhiva Organizației Internaționale a Muncii (AILO), (Geneva, Elveția)

Fond D: dosarele D600-C-200-52, D600/937/1.

Fond Cabinet Albert Thomas: dosarul [CAT] 5-63-2-2.

Modern Records Centre, University of Warwick (Coventry, Marea Britanie)

Colecția Trades Union Congress: dosarele MSS.292/949.7/2, MSS.292/915.8/1, MSS.292B/994/1.

2. Documente publicate

Scurtu, I. (ed.), *Ideologii și formațiuni de dreapta în România*, vol. IV, Tipo Moldova, Iași, 2011.

Feneșan, Costin, *Sub steag străin: comuniștii și Partidul Comunist din România în arhiva Cominternului (1919-1924)*, Editura Enciclopedică, București, 2011.

II. Surse secundare

1. Publicații periodice

Adevărul, 1923, 1926.

Buletinul Muncii, 1924, 1927, 1933-1936, 1938-1941, 1945.

Libertatea, 1944-1946.

Lumea nouă, 1933-1939.

Monitorul Oficial, 1912, 1920, 1921-1929, 1931, 1933, 1934, 1936, 1938-1941, 1945, 1947.

Socialismul, 1923-1928, 1930-1932.

Tribuna Socialistă, 1922, 1923, 1925.

Viața sindicală, 1921, 1945, 1946.

2. Memorii

Apostol, Gheorghe, *Eu și Gheorghiu Dej*, Bibliostar, Râmnicu Vâlcea, 2012.

Argetoianu, Constantin, *Memorii*, vol. 6 (1 ianuarie-30 iunie 1939), Editura Machiavelli, București, 1996.

Citrine, Walter, *Two careers*, Hutchinson, London, 1967.

Călinescu, Armand M., *Însemnări politice: 1916-1939*, Humanitas, București, 1990.

Gherman, Eftimie, *Memorii: contribuții la istoria mișcării socialiste*, Fundația Constantin-Titel Petrescu, București, 2000.

3. Lucrări din epocă

***, „The Trade Union Movement in the Balkan States”, în *International Labour Review*, vol. 14, nr. 3, September 1926, pp. 357-370.

***, *Din hotărârile celui de-al doilea Congres al Internaționalei Sindicale Roșii*, Tipografiile Române-Unite, 1923.

Barasch, Marco I., *Legislația internațională a muncii*, București, Atelierele Grafice <Cultura națională>, 1929.

Consiliul General Sindical din România, *Noua îndrumare a sindicatelor din România*, Editura Consiliului General Sindical din România, București, 1923.

International Labor Conference, *First Annual Meeting*. October 29, 1919 – November 29, 1919, Washington, Government Printing Office, 1920.

International Labor Office, *Official Bulletin*, vol. I, Geneva, 1923.

Macrin, George, „Muncitorul legionar” în *Însemnări sociologice*, anul IV, nr. 6, 15 noiembrie 1940, pp. 4-11.

Manoilescu, Mihail, *Importanța și perspectivele industriei în noua Românie*, București, 1921.

Voinea, Șerban, „Considerațiuni tactice. O răspântie a luptei sindicale în România”, în *Viața Socialistă*, nr. 2, Decembrie 1920, pp. 59-64.

4. Teze de doctorat

Drăghia, Dan, „Forme ale contestării politice în spațiul românesc. Studiu de caz: mișcarea sindicală din România 1917-1921”, Teză de doctorat, Universitatea din București, 2011.

Mircea, Alexandrina, „Meșteșugul românesc între anii 1848-1948. Bresle. Corporații. Meserii”, Teză de doctorat, Universitatea Babeș-Bolyai, 2014.

Popescu, Vlad-Lucian, „Evoluții ale mișcării sindicale românești în perioada dintre cele două războaie mondiale”, Teză de doctorat, Universitatea din București, 2011.

5. Lucrări generale

- Béguin, Bernard, *ILO and the Tripartite System*, Carnegie Endowment for International Peace, 1959.
- Andreescu, Anghel, et al., *Starea de asediu în România modernă: abordarea istorică a transformărilor înregistrate în regimul juridic și în aplicarea stării de asediu în epoca modernă*, BIC All, București, 2000.
- Axenciuc, Victor, *Evoluția economică a României: cercetări statistico-istorice 1859-1947*, vol. I, II, Editura Academiei Române, București, 1992.
- Ban, Cornel, *Dependență și dezvoltare: economia politică a capitalismului românesc*, Cluj-Napoca, Tact, 2014.
- Carr, E. H., *Socialism in One Country 1924-1926*, Vol. 3, part.1, Palgrave Macmillan, London, 1964.
- Clark, Roland, *Sfântă tinerețe legionară: activismul fascist în România interbelică*, Polirom, Iași, București, 2015.
- Darlington, Ralph, *Syndicalism and the transition to communism: an international comparative analysis*, Ashgate, Aldershot, Burington, 2008.
- Heinen, Armin, *Legiunea „Arhanghelul Mihail”- mișcare socială și organizație politică: o contribuție la problema fascismului internațional*, ed. a 2-a, Humanitas, București, 2006.
- Lazăr, Traian D., *Constantin Mănescu și vechea mișcare socialistă*, Editura Ploiești-Mileniul III, Ploiești, 2015.
- Linden, Marcel van der, *Transnational labour history: explorations*, Ashgate, Aldershot, England, 2003.
- Madgearu, Virgil N., *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, Editura Științifică, București, 1995.
- Radu, Sorin, *Ion Flueraș: (1882-1953) social-democrație și sindicalism*, Ediția a 2-a, Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012.

Vlădescu-Răcoasa, Gheorghe, *Nașterea și ideologia Organizației Internaționale a Muncii*, Editura Institutului Social Român, f.a.

Webb, Sydney, Beatrice Webb, *The history of trade unionism*, 2nd edition, Longmans, London, New York, Toronto, 1920.

6. Lucrări de specialitate

Adinolfi, Goffredo, „Corporatism and Italian Fascism”, în António Costa Pinto, Federico Finchelstein (ed.), *Authoritarianism and Corporatism in Europe and Latin America: Crossing Borders*, Routledge, 2018, pp. 10-26.

Baccaro, Lucio, „What is Alive and What is Dead in the Theory of Corporatism”, *British Journal of Industrial Relations*, vol. 41, nr. 4, decembrie 2003, pp. 683-706.

Barasch, Marco, *Legislația muncii în cadrul politicii sociale- Studii de doctrină și jurisprudență*, „Tiparnița”, București, 1936.

Buruiană, Ovidiu, „Antifascism și naționalism ca pretexte în strategia de comunizare a României (1944-1948)”, în *Xenopoliana*, vol. VII, nr. 1-2, 1999, pp. 1-16.

Calhoun, Daniel F., *The United Front: the TUC and the Russians, 1923-1928*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

Cayet, Thomas, „The ILO and the IMI: A Strategy of Influence on the Edges of the League of Nations, 1925-1934”, în Jasmien van Daele et al. (ed.), *ILO Histories: Essays on the International Labour Organization and Its Impact on the World During the Twentieth Century*, Peter Lang, Bern, 2010, pp. 251-270.

Cătănuș, Dan, „În miez de noapte la Kremlin. Vizitele lui Gheorghiu-Dej la Stalin, 1944-1952, I”, în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 1-2, 2013, pp. 29-47.

- Clavin, Patricia, *The Failure of Economic Diplomacy: Britain, Germany, France and the United States, 1931-36*, Macmillan Press; St. Martin's Press, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York, 1996.
- Diac, Cristina, „Greva de la Grivița din februarie 1933, văzută de protagoniști. O declarație a lui Vasile Bâgu”, în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 3–4, 2012, pp. 201–216.
- Dogan, Mattei, „Dansul electoral în România interbelică”, în *Revista de cercetări sociale*, nr. 4, 1995, pp. 3-23.
- Dragne, Florea, Iacoș, Ion, Munteanu, N. G., *Mișcarea sindicală din România*, Editura Politică, București, 1981.
- Filipescu, Radu, „Partidele parlamentare și problema comunismului intern și extern în Adunarea Deputaților (1919-1924)”, în *Annales Universitatis Apulensis Series Historica*, nr. I, 2006, pp. 67-83.
- Goethem, Geert Van, „The reconstruction of the trade union Internationals after WWI,” Colloquim *Le syndicalisme a l'epreuve de la premiere guerre mondiale*, Paris, 26-27 noiembrie 2014, [\[https://biblio.ugent.be/publication/5770532/file/5781928\]](https://biblio.ugent.be/publication/5770532/file/5781928) accesat la 10 mai 2020].
- Grama, Adrian, Cârjan, Mihai-Dan. „Lotar Rădăceanu. Șerban Voinea,” în Alex Cistelean, Andrei State (ed.), *Plante exotice: teoria și practica marxiștilor români*, Tact, Cluj-Napoca, 2015, pp. 43-125.
- Greuc, Florin, „Partidul Social Democrat Român versus monarhia autoritară”, *Sfera Politicii*, nr. 179, 2014, pp. 76-86.
- Guasconi, Eleonora, „International labour and the Cold War: The Breakup of the World Federation of Trade Unions in 1949”, pp. 257-266.

- Hariton, Silviu, „Asumarea politicilor sociale de către stat în România. Cazul invalizilor, orfanilor și văduvelor de război (IOVR) după Primul Război Mondial”, în *Archiva Moldaviae*, nr. 1, 2014, pp. 115-140.
- Hauck, Henry, *Labour Attachés*, în „International Labour Review”, vol. LVIII, nr. 2, August 1948, pp. 143-150.
- Hobsbawm, E. J., „Working-class internationalism”, în F. L. van Holthoon, Marcel van der Linden (eds.) *Internationalism in the labour movement, 1830-1940*, vol. 1, E.J. Brill, Leiden, New York, 1988, pp. 1-16.
- Iordachi, Constantin, „Mihail Manoilescu and the Debate and Practice of Corporatism in Romania”, în António Costa Pinto, Federico Finchelstein (ed.), *Authoritarianism and Corporatism in Europe and Latin America: Crossing Borders*, Routledge, 2018, pp. 65-94.
- Jowitt, Kenneth, „The sociocultural bases of national dependency in peasant countries”, în Kenneth Jowitt (ed.), *Social change in Romania, 1860-1940: a debate on development in a European nation*, Research series no. 36, Berkeley, Institute of International Studies, University of California, 1978, pp. 1-30.
- Katzenstein, Peter J., *Corporatism and Change: Austria, Switzerland, and the Politics of Industry*, Cornell University Press, Ithaca, London, 1987.
- Kenney, Padraic, *Rebuilding Poland: Workers and Communists, 1945-1950*, Cornell University Press, Ithaca, 1997.
- Kott, Sandrine, „Constructing a European Social Model: The Fight for Social Insurance in the Interwar Period”, în Jasmien van Daele et al. (ed.), *ILO Histories: Essays on the International Labour Organization and Its Impact on the World During the Twentieth Century*, Peter Lang, Bern, 2010, pp. 173-195.

- Kubicek, Paul, *Organized Labor in Postcommunist States: From Solidarity to Infirmary*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2004.
- Lambru, Steliu, „Istorie socială și memorie oficială. Dosarul «Grivița '33»”, în *Xenopoliana*, vol. X, nr. 1–4, 2002, pp. 124-135.
- Leuștean, Lucian, *România, Ungaria și cadrul „Noii Europe” (1920-1923)*, Polirom, Iași, 2003.
- Horn, Gerd-Rainer, *European Socialists Respond to Fascism: Ideology, Activism, and Contingency in the 1930s*, Oxford University Press, New York, 1996.
- Love, Joseph LeRoy, *Crafting the Third World: Theorizing Underdevelopment in Rumania and Brazil*, Stanford University Press, Stanford, 1996.
- Luebbert, Gregory M. „Social Foundations of Political Order in Interwar Europe”, în *World Politics*, vol. 39, nr. 4, iulie 1987, pp. 450-451.
- MacShane, Denis, *International labour and the origins of the Cold War*, Clarendon Press; Oxford University Press, Oxford, New York, 1992.
- Maner, Hans-Cristian, *Parlamentarismul în România (1930-1940)*, Editura Enciclopedică, București, 2004.
- Manoilescu, Mihail, *Le siècle du corporatisme – Doctrine du corporatisme intégral et pur*, Paris, 1934.
- Mărcuș, Grațian, *Camerele de muncă*, Tipografia Națională S.A, Cluj, 1933.
- Molina, Oscar, Martin Rhodes, „Corporatism: The Past, Present, and Future of a Concept”, în *Annual Review of Political Science*, vol. 5, nr. 1, 2002, pp. 305-331.
- Morck, Randall K., Bernard, Yeung, „Corporatism and the Ghost of the Third Way”, *Capitalism and Society*, vol. 5, nr. 3, 14 ianuarie 2010,

- <https://www.degruyter.com/view/j/cas.2010.5.3/cas.2010.5.3.1076/cas.2010.5.3.1076.xml>, [accesat la 29 septembrie 2019].
- Murgescu, Bogdan, *România și Europa: acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Polirom, Iași, 2010.
- Neagoe, Stelian, „Un senator social-democrat în Parlamentul României”, în *Revista de științe politice și relații internaționale*, vol. III, nr. 4, 2006, pp. 109-118.
- Onișoru, Gheorghe, „Considerații privind mișcarea comunistă în România interbelică”, în *Anuarul Institutului de Istorie »A.D. Xenopol« - Iași*, nr. 53, 2016, pp. 265-271.
- Pasetti, Matteo, „The Fascist Labour Charter and its transnational spread”, în Antonio Costa Pinto (ed.), *Corporatism and Fascism. The Corporatist Wave in Europe*, Routledge, Abingdon, 2017, pp. 60-77.
- Pintilescu, Corneliu, „Dezbateri publice privind decretarea stării de asediu în România (1918–1933)”, în *Anuarul Institutului de Istorie »G. Barițiu« din Cluj-Napoca*, vol. LVII, 2018, pp. 303-318.
- Pinto, Antonio Costa, „Corporatism and `Organic Representation` in European Dictatorships”, în Antonio Costa Pinto (ed.), *Corporatism and Fascism. The Corporatist Wave in Europe*, Routledge, Abingdon, 2017, pp. 3-41.
- Pittaway, Mark, *The Workers' State: Industrial Labor and the Making of Socialist Hungary, 1944-1958*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2012.
- Pleșa, Liviu, *Vasile Luca în anii ilegalității*, în Adrian Cioroianu (editor), *Comuniștii înainte de comunism. Procese și condamnări ale ilegaliștilor din România*, Editura Universității din București, București, 2014, pp. 23-75.

- Radu, Sorin, „Lichidarea social-democrației din România. Cazul Ion Flueraș (august 1944-iunie 1953)”, în *Annales Universitatis Apulensis Series Historica*, vol. 10, nr. I, 2006, pp. 101-131.
- Rățoi, Tudor, *Din modernizarea României interbelice: legislația socială a muncii*, Publicațiile Fundației Academice „Petre Andrei”, Antheros, Iași, 1998.
- Rizescu, Victor, *Development, Left and Right_ Ideological Entanglements of Reformist Projects in Pre-communist Romania*, Editura Universității București, București, 2018;
- Rodgers, Gerry, et al., *The International Labour Organization and the quest for social justice, 1919-2009*, Cornell University Press, International Labour Office, Ithaca, Geneva, 2009.
- Schmitt, Oliver Jens, „„Zum Kampf, Arbeiter» - Arbeiterfrage und Arbeiterschaft in der Legionarsbewegung (1919-1938)”, în Armin Heinen, Oliver Jens Schmitt (ed.), *Inszenierte Gegenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael” in Rumänien 1918-1938*, Oldenbourg Verlag, Munchen, 2013, pp. 277-260.
- Schmitter, Philippe C., „Still the Century of Corporatism?”, în *The Review of Politics*, vol. 36, nr. 1, ianuarie 1974, pp. 85-131.
- Sdrobiș, Dragoș, *Limitele meritocrației într-o societate agrară. Șomaj intelectual și radicalizare politică a tineretului în România interbelică*, Polirom, Iași, București, 2015.
- Setlacec, I., „Din activitatea Ministerului Muncii, în raport cu Biroul Internațional al Muncii din Geneva”, în *Zece ani de politică socială în România 1920-1930*, București, Institutul de Arte Grafice Eminescu, f.a., pp. 101-109.
- Simpson, William R., „The ILO and tripartism: some reflections”, *Monthly Labor Review*, vol. 117, nr. 9, septembrie 1994, pp. 40-45.

- Sinclair, Guy Fiti, *To reform the world: international organizations and the making of modern states*, Oxford University Press, Oxford, 2017.
- Stănescu, Marin C., *Stânga politică românească în anii crizei (1929-1933)*, Mica Valahie, București, 2002.
- Strat, G., „Industria românească în cadrul economiei europene”, în *Analele economice și statistice*, nr. 8-12, 1944, pp. 329-356.
- Thomas, Albert, *International Social Policy*, International Labour Office, Geneva, 1948.
- Tilly, Richard, Welfens, Paul J. J., *Economic Globalization, International Organizations and Crisis Management*, Springer Berlin Heidelberg, Berlin, Heidelberg, 2000.
- Tosstorff, Reiner, „Albert Thomas, the ILO and the IFTU: A case of Mutual Benefit?”, în Jasmien van Daele et al. (ed.), *ILO Histories: Essays on the International Labour Organization and Its Impact on the World During the Twentieth Century*, Peter Lang, Bern, 2010, p. 91-114.
- Vasile, Valentin, *Viața cotidiană a românilor între anii 1941-1965*, Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014.
- Vickers, Rhiannon, *Manipulating Hegemony: State Power, Labour and the Marshall Plan in Britain*, London, New York, Springer, 2000.
- Wall, Richard, Winter, Jay (eds.), *The Upheaval of War: Family, Work and Welfare in Europe, 1914-1918*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- Weiler, Peter, „The United States, International Labor, and the Cold War: The breakup of the World Federation of Trade Unions”, în *Diplomatic History* 5, nr. 1 (1981), pp. 1-22.
- Whiteside, Noel, „The Beveridge Report and Its Implementation: a Revolutionary Project?”, *Histoire@Politique. Politique*,

- culture, société*, vol. 24, nr. 3, 2014 [disponibil online <http://www.histoire-politique.fr/index.php?numero=24>].
- Wiarda, Howard J., *Corporatism and Comparative Politics: The Other Great Ism*, M.E. Sharpe, 1997.
- Sagnes, Jean, *Histoire du syndicalisme dans le monde. Des origines a nos jours*, Editions Privat, Toulouse, 1994.
- Zainea, Ion, *Politică și administrație în România: 6 martie 1945 - 1 martie 1946 epurarea*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2004.

7. Resurse online

- International Labor Office, Hours of Work (Industry) Convention, 1919 (No. 1), https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C001 [accesat la 3 mai 2020].
- Labor Charter of Fascist Italy* <https://archive.org/details/FascistLaborCharter> [accesat la 23 septembrie 2019].
- Lenin, Vladimir I., „*Stângismul*“ — *boala copilăriei comunismului*, 1920, <https://www.marxists.org/romana/lenin/1920/stg/> [accesat la 15 februarie 2020].
- Quadragesimo Anno*, http://www.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19310515_quadragesimo-anno.html [accesat la 20 ianuarie 2019].
- Rezoluțiunea Adunării Naționale de la Alba Iulia din 18 Noiembrie/1 Decembrie 1918*, <http://www.cimec.ro/istorie/unire/alba.htm> [accesat la 21 ianuarie 2019].